

**Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu**

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl v senátě složeném z předsedy senátu Ludvíka Davida, soudkyně Kateřiny Šimáčkové a soudce zpravodaje Davida Uhlíře, ve věci ústavní stížnosti stěžovatelky **Zdeňky Mašínové**, zastoupené JUDr. Milanem Janouškem, advokátem se sídlem v Kolíně, Politických vězňů 44, proti usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. října 2014 č. j. 33 Cdo 3678/2014-80, proti rozsudku Krajského soudu v Praze ze dne 6. února 2014 č. j. 19 Co 505/2013-54 a proti rozsudku Okresního soudu v Kolíně ze dne 20. května 2013 č. j. 10 C 88/2012-31, za účasti **Nejvyššího soudu, Krajského soudu v Praze a Okresního soudu v Kolíně** jako účastníků řízení a Státního pozemkového úřadu, jako vedlejšího účastníka řízení, takto:

I. Usnesením Nejvyššího soudu ze dne 29. října 2014 č. j. 33 Cdo 3678/2014-80, rozsudkem Krajského soudu v Praze ze dne 6. února 2014 č. j. 19 Co 505/2013-54 ve výrokové části, kterou byl potvrzen rozsudek Okresního soudu v Kolíně ze dne 20. května 2013 č. j. 10 C 88/2012-31 ve výrocích II. a III. a výroky II. a III. rozsudku Okresního soudu v Kolíně ze dne 20. května 2013 č. j. 10 C 88/2012-31 bylo porušeno právo stěžovatelky na spravedlivý proces, zaručené v čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy o lidských právech.

II. Uvedená rozhodnutí se proto v tomto rozsahu zrušují.

III. Ve zbytku se ústavní stížnost odmítá.

O d ů v o d n ě n í :

I.

1. Včas podanou ústavní stížností, splňující i další náležitosti, se stěžovatelka domáhala zrušení shora uvedených rozhodnutí obecných soudů, a to s poukazem na tvrzené porušení jejích základních práv, zaručených v čl. 2 odst. 3, čl. 90 a čl. 95 odst. 1 Ústavy, čl. 2 odst. 2, čl. 3 odst. 3, čl. 10 odst. 2, čl. 11 odst. 1, čl. 36 a čl. 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod.

2. Okresní soud v Kolíně (dále též „soud prvního stupně“) rozhodl shora označeným rozsudkem ve věci stěžovatelky jako žalobkyně v řízení proti

České republice - Státnímu pozemkovému úřadu o určení neplatnosti postupní smlouvy a o určení vlastnictví k nemovitostem tak, že zamítl žalobu na určení neplatnosti postupní smlouvy ze dne 15. 7. 1940, uzavřené mezi otcem žalobkyně panem Josefem Mašínem (nar. 26. 8. 1896) na straně jedné a jeho nezletilými dětmi Ctíradem, Josefem a Zdeňkou Mašínovými, zastoupenými opatrovníkem JUC. Vladimírem Kašíkem (výrok I.). Rovněž zamítl žalobu na určení, že vlastníkem budovy čp. 1 v Lošanech na st. 2/1 s pozemkovými parcelami zapsanými v k. ú. a obci Lošany byl ke dni své smrti, tj. k 30. 6. 1942, pan Josef Mašín (výrok II.). Výrokem III. soud uložil stěžovatelce zaplatit žalovanému státu náklady řízení ve výši 859 Kč.

3. Stěžovatelka ve své žalobě zejména uváděla, že je v katastru zapsanou spoluvlastnicí 2/8 předmětných nemovitostí, které nabyla na základě uvedené postupní smlouvy dne 15. 7. 1940 od svého otce pana Josefa Mašína a dále na základě této smlouvy nabyli další části její bratři Ctírad a Josef Mašínovi, a to každý 3/8 z celku. Nyní je však vlastníkem těchto 6/8 Česká republika.

4. Stěžovatelka jako žalobkyně v řízení před soudem prvního stupně uvedla, že její otec předmětné nemovitosti převáděl na své tehdy nezletilé děti v době okupace Československé republiky německou armádou, tj. v době, kdy byl členem známé skupiny odbojářů Balabán, Morávek, Mašín. Celá rodina Josefa Mašína byla vystavena za okupace perzekuci, gestapo usilovalo o Mašínovo zatčení, a ten se tak musel ukrývat a zdržovat mimo bydliště. Gestapo se rovněž zajímalo o jeho majetek. Výlučně z těchto důvodů přistoupil Josef Mašín k podpisu postupní smlouvy ze dne 15. 7. 1940, kdy požádal notáře JUC. Vladimíra Kašíka, aby jako opatrovník jeho nezletilých dětí za ně dar přijal a obstaral potřebné záležitosti s převodem vlastnictví k nemovitostem. Josef Mašín se v době převodu předmětných nemovitostí nepochybně nacházel v tísní a záležitost s převodem byla uskutečněna pouze v součinnosti se spřízněnými úředníky. Předmětná smlouva byla s opatrovnickým soudem za nezletilé schválena dne 16. 7. 1940 a převod vlastnictví byl zapsán do pozemkové knihy 17. 7. 1940. Josef Mašín by podle žalobkyně nikdy nemovitosti za normálních poměrů nepřeváděl, neboť byl rozhodnut na statku v Lošanech hospodařit. Obavy ze zatčení se naplnily a pan Josef Mašín byl v květnu 1941 gestapem zatčen a dne 30. 6. 1942 za svoji odbojovou činnost popraven.

5. Podíly na nemovitosti u bratrů Ctírada a Josefa pak za komunistického režimu propadly na základě usnesení Nejvyššího soudu ČSR v Praze ze dne 28. 12. 1956, sp. zn. Nt 52/54 ve prospěch Československé republiky, a to z toho důvodu, že oba bratři opustili nezákonně republiku a před svým útekem do zahraničí uskutečnili činnost podle tehdy platných zákonů trestnou. Jejich podíly jsou tak nyní ve vlastnictví České republiky. Určením, že Josef Mašín byl ke dni své smrti vlastníkem předmětných nemovitostí, hodlala žalobkyně dosáhnout toho, aby majetek jejího otce byl řádně zděděn jeho potomky, čímž by podle ní došlo k nápravě v tísní uzavřené smlouvy a také k nápravě následných křivd.

6. Soud prvního stupně nárok posoudil podle § 80 písm. c) o. s. ř. a zabýval se primárně tím, zda žalobkyně prokázala naléhavý právní zájem na určení neplatnosti postupní smlouvy a na určení vlastnictví. Pokud jde o určení neplatnosti smlouvy, soud uvedl, že právní otázka neplatnosti právního úkonu představuje vyřešení otázky toliko předběžné ve vztahu k posouzení vlastnictví otce žalobkyně ke dni smrti. Lze-li žalovat přímo o určení existence práva nebo právního vztahu, není zpravidla dán naléhavý právní zájem na určení této předběžné otázky. Tvrdí-li žalobkyně, že její otec uzavíral

smlouvu v tísní, nesvobodně, a proto je smlouva neplatná, lze tento stav podle soudu prvního stupně odstranit jen určením, že otec byl či nebyl ke dni smrti vlastníkem. Takového soudního řízení by se ale museli účastnit všichni dědicové. S ohledem na tyto své závěry dospěl soud prvního stupně k závěru, že žalobkyně nemá naléhavý právní zájem na určení neplatnosti smlouvy. Pokud jde o žalobní návrh na určení vlastnictví ke dni smrti jejího otce, pak žalobkyně není jedinou dědičkou po zemřelém; dědici jsou dále i její bratři Josef a Ctirad Mašínovi, příp. jejich dědici. Proto je všechny účastníky dědického řízení třeba považovat v souladu s ust. § 91 odst. 2 o. s. ř. za nerozlučné společníky. Neúčastní-li se řízení všichni nerozluční společníci, nemůže být návrhu vyhověno pro nedostatek věcné legitimace žalobkyně.

7. Krajský soud v Praze jako soud odvolací se ve svém rozsudku ze dne 6. 2. 2014, č. j. 19 Co 505/2013-54, kterým byl rozsudek Okresního soudu v Kolíně potvrzen, ztotožnil se závěrem soudu prvního stupně o neprokázání naléhavého právního zájmu žalobkyně ve smyslu § 80 písm. c) o. s. ř. na určení neplatnosti postupní smlouvy. Ve sporu o určení neplatnosti právního úkonu jde při posouzení existence naléhavého právního zájmu podle odvolacího soudu též o to, jak se následně určení, že úkon byl učiněn neplatně, promítne fakticky do právních poměrů žalobkyně. Takové určení by se do právních poměrů žalobkyně v dané věci prý nijak nepromítlo, neboť by se zejména nezměnil stav zápisu vlastnických práv v katastru nemovitostí. K vyvolání dodatečného projednání dědictví po otci žalobkyně by jednoznačně směřovalo jen druhé žalobní žádání, že otec žalobkyně byl ke dni smrti vlastníkem předmětných nemovitostí. Proto platí, že lze-li žalovat na určení práva nebo právního vztahu, není dán naléhavý právní zájem na určení neplatnosti smlouvy. Nelze rovněž (podle ustálené judikatury) pominout, že má-li být určena neplatnost smlouvy jako právního úkonu podle § 80 písm. c) o. s. ř., musí se řízení (ať již jako žalobci nebo jako žalovaní) účastnit všichni, kdo ji uzavřeli, popř. jejich právní nástupci, neboť se v řízení jedná o jejich právech. Pouhý tvrzený souhlas s vedením sporu (s podáním žaloby) však nestačí.

8. Pokud jde o druhé žalobní žádání, tedy návrh na určení, že nemovitosti, které byly předmětem smlouvy postupní, patřily ke dni smrti otci žalobkyně - Josefu Mašínovi, pak odvolací soud konstatoval, že předpoklad úspěšnosti takové žaloby spočívá po procesní stránce v tom, že účastníci mají věcnou legitimaci a že na určení je naléhavý právní zájem. Zkoumaná žaloba na určení vlastnického práva otce žalobkyně vychází z tvrzené existence naléhavého právního zájmu a věcné legitimace žalobkyně jako dědičky (jedné z dědiců) Josefa Mašína a tedy předpokládá, že vyhověním žalobě by se takové soudní rozhodnutí dotklo příznivě právního postavení žalobkyně jako dědičky, která dědictví neodmítla. Kladné rozhodnutí ve věci by se však dotklo i právního postavení ostatních dvou dědiců, jelikož předmětem řízení je právo nedílné povahy a rozsudek se musí vztahovat na všechny, jichž se týká (zde tedy na všechny dědice zemřelého Josefa Mašína). Tato společná práva nebo povinnosti zakládají tzv. nerozlučné společenství podle § 91 odst. 2 o. s. ř. Všechny tyto subjekty tudíž musí být účastníky příslušného řízení, neboť platí, že výrok napadeného rozsudku, nejde-li o rozsudek o osobním stavu či případy uvedené v § 159a odst. 2 o. s. ř., je závazný jen pro účastníky řízení (§ 159a odst. 1). Okruh účastníků sporného řízení přitom vymezuje žalobce v návrhu na jeho zahájení a je-li tento okruh vymezen odchylně od okruhu účastníků v řízení o dědictví po zůstaviteli, nemůže být takové žalobě vyhověno pro nedostatek věcné legitimace vyplývající z hmotného práva, neboť řízení se neúčastní všichni nerozluční společníci.

9. Odvolací soud uzavřel, že neúčast dalších dědiců, resp. jejich právních nástupců v řízení, pak nespadá do poučovací povinnosti soudu podle § 5 o. s. ř. o tom, že ve věci mají být žalobcem i další osoby. Nedostatek věcné legitimace, tedy absence naléhavého právního zájmu na požadovaném určení v důsledku toho, že se řízení neúčastní všichni dědicové jako nerozluční společníci, pak měla za následek zamítnutí žaloby bez jejího věcného posouzení.

10. S těmito závěry se ve svém usnesení ze dne 29. 10. 2014, č. j. 33 Cdo 3678/2014-80 ztotožnil i Nejvyšší soud, když odmítl dovolání stěžovatelky v dané věci. Zopakoval či doplnil, že výrok pravomocného rozsudku je závazný jen pro účastníky řízení; z toho plyne, že výrok rozsudku o tom, že zůstavitel byl ke dni svého úmrtí vlastníkem nemovitosti, je závazný jen pro účastníky řízení a nikoli pro ty dědice, kteří se tohoto řízení nezúčastnili. Proto účastníky řízení o tom, že zůstavitel byl ke dni svého úmrtí vlastníkem nemovitosti, musejí být známí dědicové; pokud účastníky nejsou, nemá žalobce na určení naléhavý právní zájem ve smyslu § 80 písm. c) o. s. ř., neboť takové rozhodnutí neodstraní stav nejistoty v právním vztahu a nemůže být spolehlivým základem pro projednání věci v dědickém řízení. Je tedy nutná účast všech dědiců při rozhodování o rozsahu majetku patřícího do dědictví, který má základ v jejich hmotněprávním nároku na dědictví. Důsledkem neúčasti byt' jen jednoho z nerozlučných společníků v řízení je nedostatek věcné legitimace.

II.

11. Stěžovatelka ve své ústavní stížnosti uvedla, že shora podrobně popsané závěry soudů nejsou podle jejího názoru správné, neboť ona sama, jako jedna z dědiček po Josefu Mašínovi, má právo, aby jí byla zaručena ochrana vlastnického práva. Postupem v této věci je jí v zásadě bráněno v přístupu k soudu. Stěžovatelka se rovněž domnívá, že rozhodnutí soudů v této věci je nepřesvědčivé a není řádně odůvodněno. Výsledkem řízení tak je, že jí bylo odepřeno právo domáhat se ochrany svého vlastnického (spoluvlastnického práva) a nedošlo k věcnému projednání její žaloby, leč k jejímu zamítnutí na základě poukazu na procesní předpis a údajný nedostatek věcné legitimace.

12. Stěžovatelka opakovaně upozorňuje na to, že její otec byl významným členem odboje v době okupace Československé republiky německou armádou a je nepochybné, že předmětnou smlouvu z 15. 7. 1940 uzavíral s opatrovníkem jeho tehdy nezletilých dětí jednoznačně v tom úmyslu, aby se majetek nedostal do vlastnictví německých okupantů v případě jeho zatčení a odsouzení. Stěžovatelka zdůraznila, že nemá jiný právní prostředek k tomu, aby se domohla svého nároku, než právě podání žaloby na určení, že její otec byl vlastníkem předmětných nemovitostí ke dni své smrti. Podotýká, že její bratři s podáním žaloby souhlasili, ale nechtěli se soudního řízení v České republice účastnit. Soudy jí tedy mohly například uložit, aby předložila souhlas ostatních dědiců s probíhající žalobou a tímto by případný nedostatek aktivní legitimace byl odstraněn. Takovéto poučení soudů, ani žádnou jinou výzvu k odstranění nedostatků žaloby, týkající se věcné legitimace, však neobdržela.

13. Stěžovatelka se cítí postupem obecných soudů poškozena a považuje rozhodnutí v této věci za velmi závažné. Z uvedených důvodů usiluje o zrušení napadených rozhodnutí.

III.

14. Nejvyšší soud ve svém vyjádření k ústavní stížnosti uvedl, že dovolání přípustným neshledal, neboť odvolací soud (stejně jako soud prvního stupně) nastolenou právní otázku posoudil v souladu s ustálenou rozhodovací praxí dovolacího soudu, zejména s rozsudkem ze dne 24. 10. 2013, sp. zn. 22 Cdo 585/2012, který obstál i v ústavní rovině (ústavní stížnost proti němu podanou Ústavní soud usnesením ze dne 15. 8. 2013, sp. zn. II. ÚS 2170/2013, odmítl). V zájmu stručnosti v podrobnostech odkázal na odůvodnění svého ústavní stížností napadeného rozhodnutí. Argumentaci stěžovatelky, že soudy jí měly poučit o nedostatku aktivní věcné legitimace a o způsobu napravení tohoto nedostatku, není podle Nejvyššího soudu možno přisvědčit, neboť poučení v otázce věcné legitimace není součástí poučovací povinnosti soudu o procesních právech a povinnostech účastníků řízení podle občanského soudního řádu (s odkazem např. na usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. října 2001, sp. zn. 29 Cdo 2494/99, uveřejněné pod č. 37/2003 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, a nálezy Ústavního soudu ze dne 3. ledna 1996 sp. zn. I. ÚS 56/95, a ze dne 6. dubna 2004, sp. zn. IV. ÚS 22/03). Z uvedených důvodů Nejvyšší soud nesdílí názor stěžovatelky, že ústavní stížností napadeným rozhodnutím byla porušena jí tvrzená ústavní práva.

15. Krajský soud v Praze plně odkázal na své napadené rozhodnutí, které vychází z judikatorně ustáleného právního závěru, že všechny zůstavitelovy dědice je třeba až do vypořádání dědictví ohledně sporné věci považovat za nerozlučné spolčníky ve smyslu § 91 odst. 2 o. s. ř. Pouhý písemně sdělený souhlas ostatních dědiců s vedením občanského soudního řízení stěžovatelkou nepostačuje podle odvolacího soudu ke zhojení nedostatku její věcné legitimace v řízení. Navíc soud nemohl v tomto směru stěžovatelce ani poskytnout poučení, neboť by porušil meze § 5 o. s. ř. a oslabil by úlohu soudu jako nestranného orgánu.

16. Okresní soud v Kolíně ve svém vyjádření plně odkázal na své rozhodnutí, jakož i na rozhodnutí odvolacího a dovolacího soudu v dané věci.

17. Státní pozemkový úřad ve vyjádření jen znovu zrekapituloval řízení vedené před obecnými soudy a uzavřel, že posouzení důvodnosti ústavní stížnosti a rozhodnutí o ní ponechává na úvaze Ústavního soudu.

18. Uvedená vyjádření zaslal Ústavní soud právnímu zástupci stěžovatelky k případné replice, ten však na ně nijak nereagoval.

IV.

19. Ústavní stížnost je důvodná.

20. Z obecného hlediska je úvodem namíste připomenout, co Ústavní soud ve své konstantní judikatuře již mnohokrát uvedl na adresu nadmíru formalistického postupu obecných soudů. Povinnost nalézat právo neznamená pouze vyhledávat přímé a výslovné pokyny v zákonném textu, ale též povinnost zjišťovat a formulovat, co je konkrétním právem i tam, kde jde o interpretaci abstraktních norem a ústavních zásad (srov. např. nález sp. zn. Pl. ÚS 21/96, Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 7, nález č. 13). Při výkladu a aplikaci právních předpisů nelze opomíjet jejich účel, který není možné hledat jen ve slovech a větách toho kterého předpisu, ale i v těch

principech uznávaných demokratickými právními státy, které jsou v tom kterém předpise imanentně přítomny. Nejen legislativní činnost státu tvorbou práva, ale zejména aplikace a interpretace právních předpisů vytváří ve veřejnosti nakonec vědomí toho, co je a co není právem. Stabilitu práva, právní jistotu jednotlivce a v konečném důsledku též míru důvěry občanů v právo a v instituce právního státu jako takové ovlivňuje nakonec zejména to, jakým způsobem orgány aplikující právo přistupují k výkladu právních předpisů. Volně citováno dle eseje Idea práva Gustava Radbrucha, spravedlnosti je vlastní úsilí náležitě posoudit jednotlivý případ a jednotlivého člověka v jejich jedinečnosti. Tomuto úsilí o spravedlnost ve vztahu k jedinečnému případu a jedinečnému člověku se říká slušnost. Radbruch soudí, že požadavek slušnosti nelze nikdy zcela naplnit. Bude však úkolem soudu, aby v tomto jedinečném případě o slušnost k jedinečnému člověku usiloval.

21. Ústavní soud rovněž několikrát uvedl, že z pohledu ústavněprávního je nutno stanovit podmínky, při splnění kterých nesprávná aplikace podústavního práva obecnými soudy má za následek porušení základních práv či svobod. Ústavní soud spatřuje tyto podmínky zejména v následujících okolnostech: Základní práva a svobody v oblasti jednoduchého práva působí jako regulativní ideje, protože na ně obsahově navazují komplexy norem jednoduchého práva. Porušení některé z těchto norem, a to v důsledku svévole anebo v důsledku interpretace, jež je v extrémním rozporu s principy spravedlnosti (např. přepjatý formalismus), pak zakládá dotčení na základním právu a svobodě (např. nález sp. zn. III. ÚS 150/99, Sbíрка nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 17, nález č. 9).

22. Meritem ústavní stížnosti je tedy otázka, zda obecné soudy, rozhodující ve věci, ve smyslu shora vyložených zásad ústavně konformním způsobem interpretovaly příslušné právní předpisy a jestli splnily svoji povinnost poskytnout ochranu ústavně zaručeným základním právům stěžovatelky. Konkrétně to znamená, zda z ústavního pohledu může obstát závěr, ke kterému soudy dospěly a v důsledku něhož byla žaloba zamítnuta. Ústavní soud shledává za samozřejmé a určující pro nalézání práva, že vždy je nezbytné vycházet z individuálních rozměrů každého jednotlivého případu, které jsou založeny na zjištěných skutkových okolnostech. Obecné soudy rozhodující v daném případě se však podle Ústavního soudu s veškerými specifiky charakterizujícími daný případ dostatečně nevypořádaly.

23. Ústavní soud považoval ve zkoumané věci za důležité dvě otázky. Za první, zda bylo nutné, aby byli účastníky řízení všichni dědicové po Josefu Mašínovi, a za druhé, zda obecné soudy měly poskytnout stěžovateli dostatečné poučení potřebné k tomu, aby seznala následky svého procesního postupu, v jehož důsledku nebyli všichni Mašínovi dědici účastníky řízení. Pokud se týká první otázky, obecné soudy nepochybily. Výrok pravomocného rozsudku je podle § 159a odst. 1 o. s. ř. závazný jen pro účastníky řízení, nestanoví-li zákon jinak. Rozhodnutí vydané jen vůči některým z dědiců po Josefu Mašínovi by tak nebylo pro ostatní dědice závazné. V tomto ohledu jsou mylné úvahy stěžovatelky o tom, že by bylo absurdní po ní chtít, aby žalovala své bratry.

24. Ústavní soud také souhlasí s názorem obecných soudů, že otázka neplatnosti právního úkonu je toliko předběžnou ve vztahu k posouzení vlastnictví otce stěžovatelky ke dni smrti. Lze-li tedy žalovat přímo na určení existence práva nebo právního vztahu, není zpravidla dán naléhavý právní zájem na určení této předběžné otázky (v dané věci na určení neplatnosti postupní smlouvy). Tvrdí-li stěžovatelka,

že její otec uzavíral smlouvu v tísní, nesvobodně, a proto je smlouva neplatná, lze tento stav odstranit jen určením, že otec byl či nebyl ke dni smrti vlastníkem. Proto byla ústavní stížnost v části, směřující proti výroku I. rozsudku Okresního soudu v Kolíně ze dne 20. května 2013 č. j. 10 C 88/2012-31, odmítnuta jako návrh zjevně neopodstatněný podle § 43 odst. 2 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů.

25. Jinak je tomu při posouzení druhé otázky, tedy zda obecné soudy měly poskytnout stěžovateli dostatečné poučení potřebné k tomu, aby seznala následky svého procesního postupu. Ústavní soud si je vědom své judikatury i judikatury obecných soudů, citované v ústavní stížnosti napadených rozhodnutích, dle které není věcí soudu, aby žalobce poučoval o hmotném právu či v otázce věcné legitimace, nicméně je přesvědčen, že tento právní názor nelze uplatňovat naprosto rigorózně, zcela bez ohledu na individuální specifika konkrétního a jedinečného případu. Samotný Ústavní soud svoji judikaturu v těchto věcech doplňuje a upřesňuje. Z obecného hlediska se tak mj. vyjádřil v tom smyslu, že sice není věcí obecných soudů, aby poučovaly žalobce o hmotném právu, nicméně je jejich povinností neuplatňovat přehnaně pozitivistický přístup nad podstatu práva na soudní ochranu, ale v mezích daných ústavními předpisy a zákony nalézat individuální spravedlnost.

26. Rovněž podle výkladu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod je součástí práva na spravedlivý proces i povinnost státu zajistit účinný výkon práva na přístup k soudu a právo na právní pomoc. Evropský soud pro lidská práva v některých případech dovedl, že stát je povinen účastníkovi usnadnit tento přístup k soudu přijetím určitých pozitivních opatření spočívajících v poučení účastníka o správném postupu (např. věc Wagner proti Lucembursku).

27. Poučovací povinnost upravuje občanský soudní řád v desítkách ustanovení, nejen v obecném ustanovení § 5 o. s. ř. Některá ustanovení ukládají soudu povinnost poučit účastníky řízení i o hmotném právu (§ 118 a odst. 2 o. s. ř.). Ust. § 6 o. s. ř. ukládá soudu postupovat předvídatelně a v součinnosti s účastníky řízení tak, aby ochrana práv byla rychlá a účinná. Právní předpisy přitom musí být vykládány a používány tak, aby nedocházelo k jejich zneužívání. Poučovací povinnost soudu je dána v situacích, v nichž je poučení zapotřebí s ohledem na materiální spravedlnost a zajištění skutečně rovného postavení účastníků řízení.

28. Meze otázek, o kterých má soud účastníky poučovat, nevede z hlediska ústavních záruk práva na spravedlivý proces mezi právem procesním a právem hmotným, ale tyto meze leží tam, kde by jejich překročením došlo k porušení rovnosti účastníků. Soud tedy nesmí poučovat jednoho z účastníků, jak uplatňovat nárok vůči druhému účastníkovi nebo jak se procesně bránit, kupř. vznesením námitky promlčení. Poučení o tom, že je nutné nechat do řízení vstoupit i další účastníky na jedné či druhé straně sporu, aby soud mohl posoudit nárok žalobce po jeho obsahové stránce, je na pomezí poučení o právu procesním a hmotném a nijak nenarušuje rovnost účastníků.

29. Jak uvedl Ústavní soud ve věci sp. zn. I. ÚS 138/98 (Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 15, náleží č. 1): „Hranice poučovací povinnosti obecných soudů jsou ústavně dány čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod též zásadou rovnosti účastníků řízení, a to bez ohledu na to, o jaké řízení jde či jaká věc má být projednávána. Ve smyslu ustanovení § 5 o. s. ř. má být přiměřená situací a brát

v úvahu všechny okolnosti případu. Nelze dát průchod pozitivistickému přístupu obecných soudů ve věcech nalézání práva tam, kde by šel na podstatu práva na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práva a svobod, a to v tom smyslu, že by je eliminoval. Navíc restituční zákony mají postavení speciálních zákonů a je třeba brát zvláštní ohled na jejich aplikaci.“

30. Ve zkoumaném případě se sice nejedná o výklad restitučních zákonů, ale o napravení historické křivdy způsobené stěžovatelce v období Protektorátu Čechy a Morava; o zvláštní případ, týkající se rodinné památky po jednom z největších hrdinů naší země. K dosažení spravedlivého procesu bylo proto podle názoru Ústavního soudu nutné stěžovatelku poučit o tom, že účastníky řízení musí být všichni dědicové po Josefu Mašinovi nebo jejich právní nástupci, a to buď na straně žalující, nebo žalované. Tím by bylo ostatně i šetřeno práva na rozhodnutí věci v přiměřené lhůtě a dodržena zásada hospodárnosti řízení.

31. Shora vysloveným závěrům korespondují i názory vyslovené v odborné literatuře, konkrétně v komentáři k občanskému soudnímu řádu (David, L., Ištváněk, F., Javůrková, N., Kasíková, M., Lavický, P. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, s. 10 an): „Omezení poučovací povinnosti pouze na obsah procesněprávního poměru neodpovídá vzájemnému vztahu hmotného a procesního práva: civilní proces je zde proto, aby sloužil ochraně subjektivních soukromých práv, a naopak hmotné právo samo bez ochranné funkce civilního procesu nemůže existovat. Občanské právo hmotné (a další soukromoprávní odvětví) na straně jedné a civilní právo procesní na straně druhé představují sice samostatná právní odvětví, avšak jsou spjata vzájemnými funkčními vazbami. Právě jejich existence je důvodem, proč poučení o procesních právech a povinnostech nelze plně oddělit od poučení o právech hmotných ... není proto v rozporu s § 5 o. s. ř., pokud poučení o procesních právech a povinnostech zahrne také poučení o subjektivních právech a povinnostech hmotných, jež s procesním právem účastníka bezprostředně a nerozlučně souvisejí.“ (Macur, J. Problémy legislativní úpravy poučovací povinnosti soudu v civilním soudním řízení, Právní rozhledy, 1998, č. 12, Soudcovská vysvětlovací povinnost v civilním řízení, Soudce, 2000, č. 10). Hranice mezi přípustným a nepřípustným poučením tedy nespočívá na striktním rozlišování práv procesních a hmotných, ale na kritériu nestrannosti soudu, přičemž záleží na okolnostech konkrétního případu, na procesní situaci, na citu a zkušenosti soudce. Lze tak souhlasit s pojetím, že poučovací povinnost se uskutečňuje v zájmu dosažení materiální spravedlnosti a rovnosti zbraní. Zabraňuje tomu, aby procesní strana v důsledku omylu nebo přehlédnutí utrpěla na svých hmotných právech újmu, jíž bylo možno odvrátit (s odkazem také na německou literaturu, Wagner, C, Münchner Kommentar zur Zivilprozessordnung, Mnichov, C. H. Beck, 2008, § 139).

32. Ústavní soud tedy znovu opakuje a shrnuje, co ve své předchozí judikatuře již mnohokrát zdůraznil: poučovací povinnost vystupuje do popředí zejména v případech, kdy se demokratická společnost snaží alespoň částečně zmírnit následky majetkových a jiných křivd, vzniklých porušováním obecně uznávaných lidských práv a svobod. Závěr, že nelze poučovat o věcné legitimaci, tj. o hmotněprávním základu žalovaného nároku prolomil tam, kde shledal silnější zájem na ochraně účastníka, což se týká zejména restitučních sporů (restituční nároky jsou nároky mimořádnými, že to odůvodňuje i mimořádný postup soudů, co se poučení účastníků řízení týče, aby nedocházelo k nevstřícnému, formalistickému postupu; tak již nález

sp. zn. III. ÚS 74/94, Sbíрка nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 3, str. 297). Uvedené však neznamená, že toto pojetí je vlastní pouze restitučním věcem; i v jiných případech lze zajisté shledat důvody srovnatelné s těmi, které vedou soud demokratického právního státu k tomu, aby v zájmu spravedlnosti bylo upuštěno od příliš formalistického postupu. Odmítnutí meritorního přezkumu z důvodu údajně ustáleného výkladu příslušných procesních pravidel, podmiňujících přístup jednotlivců k soudu a přitom odhlížejících od zvláštností případů toho hodných, znamená rezignovat na povinnost důsledně při výkladu těchto pravidel sledovat, zda zákonná omezení jsou proporcionální ochraně základních práv, které nevytvářejí pouze normativní rámec obsahu podústavního práva, ale i rámec jeho interpretace.

33. Ústavní soud tedy uzavírá, že obecné soudy sice formálně správně reprodukovaly příslušné právní předpisy, které bylo nutno ve věci aplikovat, citovaly relevantní judikaturu, leč dospěly k ústavněprávně nepřijatelným závěrům. Zůstaly totiž se svojí argumentací v podstatě pouze v oblasti práva podústavního a ústavní rozměr věci pominuly. Namísto však naopak byla shora popsána interpretace vycházející z hodnotových a principiálních hledisek současného ústavního státu, kterým musí být všechny právní předpisy poměřovány.

34. Ústavní soud již ve svém historicky prvním nálezu zdůraznil, že princip "zákon je zákon" se projevil proti bezpráví ve formě zákona jako bezmocný, že nespravedlnost musí zůstat nespravedlností, i když se halí do pláště zákona a že naše ústava není založena na hodnotové neutralitě. Není jen pouhým vymezením institucí a procesů, ale včleňuje do svého textu i určité regulativní ideje, vyjadřující základní nedotknutelné hodnoty demokratické společnosti ... podmiňuje právo respektováním těchto základních konstitutivních hodnot demokratické společnosti a těmito hodnotami jej také měří, což znamená i při kontinuitě se "starým právem" hodnotovou diskontinuitu se "starým režimem" (sp. zn. Pl. ÚS 19/93; Sbíрка nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 1, nálež č. 1).

35. V dané věci se sice nacházíme mimo restituční zákonodárství, ale přesto v oblasti odstraňování křivd. Proto orgány veřejné moci musí být mimořádně vstřícné k zájmům oprávněných osob. I poučovací povinnost je zde tedy širší, než v případě klasických civilněprávních vztahů, ve kterých je na druhé straně sporu soukromá osoba, a nikoli jako zde Státní pozemkový úřad. Obecné soudy tedy měly stěžovatelku řádně poučit, aby svoji žalobu rozšířila, neboť bez tohoto poučení neobstojí v této mimořádné situaci hájení spravedlnosti.

36. Ústavní soud znovu konstatuje, že jde o výjimečnou poučovací povinnost. Bratři stěžovatelky zjevně s vedením samotného sporu souhlasili a nejedná se tedy o jejich poškození. Stanovisko pléna Ústavního soudu z 1. 1. 2005, Pl. ÚS - st. 21/05 se na zkoumaný případ nevztahuje, neboť stěžovatelka neměla žádný způsob, jak dosáhnout otevření dědického řízení prostřednictvím restitučních předpisů.

37. Jako *obiter dictum*, aniž by mohl předjímat řešení zkoumané věci, Ústavní soud uvádí, že by bylo v tomto případě vhodné, aby stát jako výraz úcty k památce generálmajora in memoriam Josefa Mašína hledal takové řešení vlastnických vztahů, aby jeho rodný dům byl důstojnou památkou na něj. To jistě zabezpečí mnohem lépe rodina stěžovatelky, než stát nebo Státní pozemkový úřad, které jej nechávají chátrat. V této souvislosti Ústavní soud poukazuje na nálež I. ÚS 2477/08,

ve kterém vyložil význam respektu k památce zesnulých předků pro ochranu soukromého a rodinného života chráněného jak ustanovením čl. 10 odst. 2 Listiny, tak ustanovením čl. 8 Úmluvy.

38. Ústavní soud konstatuje a uzavírá, že porušením práva na spravedlivý proces podle čl. 36 odst. 1 Listiny může být i situace, kdy se účastníkovi řízení nedostane ze strany soudu náležitého poučení, potřebného k tomu, aby soud mohl jeho nárok posoudit za účasti všech potřebných účastníků řízení po obsahové stránce. Soudy, rozhodující ve věci, v zásadě jen odkázaly na použité právní předpisy a judikaturu, bez ohledu na to, že jejich paušální aplikace, bez rozlišování zvláštností konkrétních případů, je ústavně neakceptovatelná. Tím došlo k porušení práva stěžovatelky na spravedlivý proces podle čl. 36 odst. 1 Listiny, jakož i čl. 6 odst. 1 Úmluvy.

39. Z uvedených důvodů bylo ústavní stížnosti vyhověno, v souladu s ustanovením § 82 odst. 3 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů. Pouze v části, směřující proti výroku I. rozsudku Okresního soudu v Kolíně ze dne 20. května 2013 č. j. 10 C 88/2012-31, a proti navazující části potvrzujícího výroku rozsudku Krajského soudu v Praze ze dne 6. února 2014 č. j. 19 Co 505/2013-54 byla ústavní stížnost odmítnuta jako návrh zjevně neopodstatněný podle § 43 odst. 2 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 22. září 2015

Ludvík David
předseda senátu